

14. Fromm Je. Anatomija chelovecheskoj destruktivnosti / Je. Fromm. – M.: Respublika, 1994. – 467 s.

15. Jaroslavcev S. N. Duhovnoe i fizicheskoe zdorov'e / S. N. Jaroslavcev // Nacional'naja bezopasnost' i geopolitika. Specvyusk. – 2001. – №2 (3). – S.3–10.

Megega G. B., PhD, Associate Professor Chair of Preschool and Primary Education, DOIPPO Dnipropetrovsk region Institute of Postgraduate Education (Ukraine, Dnepro), gmegega@mail.ru

Value orientation on protection and renewal of physical and spiritual health of individuals and society as a major prerequisite for the preservation of national security of Ukraine

The scope of the problem of social determination of the health of man and society is justified. The major risks to national security in modern conditions are examined in the context of moral norms and moral health. The causes of depopulation are discussed. The author analyzes critical aspects of the implementation of the key function of the government as a guarantor of national security with the shift in emphasis on civilian security and the consequences of a lack in the spiritual sphere of the state ideology.

Keywords: a phenomenon on of health, national security, moral health, spiritual values, a health civil society.

* * *

УДК 94(470+571)«17/18»: [2:94](477)

Щетинін О. В.,
магістр кафедри культурології Факультету
філософської освіти і науки, Національний
педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова
(Україна, Київ), muisamaa@ukr.net

**ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ ЩОДО
РЕЛІГІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ
НАПРИКІНЦІ XVIII – У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XIX СТ.**

Висвітлено державну політику щодо релігійних організацій на українських землях під владою Російської імперії наприкінці XVIII – у першій половині XIX ст. Шляхом відтворення послідовності подій через призму досліджуваної проблематики виявлено особливості відносин держави та релігійних організацій. Порівняно політику Російської держави щодо різних релігійних організацій на українських землях. Проаналізовано нормативні документи, які регламентували функціонування релігійних організацій у підросійській Україні наприкінці XVIII – у середині XIX ст. Доведено, що імперська влада надала привілейований статус Російській православній церкві. Держава намагалася контролювати релігійні організації шляхом регламентації їхньої діяльності та створення адміністративних органів для управління ними. Ті релігійні організації, які ухилялися від державного контролю, зазнавали утисків та переслідувань, а також називалися сектами. Політика російського уряду по відношенню до однієї і тієї самої релігійної організації у різних регіонах могла відрізнятися.

Ключові слова: державна політика, релігійні організації, поліконфесійна держава, уніфікація православ'я, секуляризація.

Сучасна Україна є поліконфесійною державою. Як свідчить зарубіжний досвід, у поліконфесійних державах нерідко спалахують міжконфесійні конфлікти або мають місце порушення прав людини через її конфесійну приналежність. З огляду на це наша держава повинна проводити виважену політику щодо забезпечення прав віруючих і громадян та недопущення конфліктів на релігійному підґрунті. Оскільки релігійність українців має багатовікову традицію, то для вироблення та вдосконалення політики щодо релігійних організацій варто вивчати досвід такої політики у минулому.

Релігійна політика Російської імперії наприкінці XVIII – у середині XIX ст. була об'єктом дослідження ряду вчених. Так, зокрема, О. Авдеева охарактеризувала основні тенденції цієї політики [1], О. Баковецька досліджувала політику щодо Римо-католицької церкви [3], Тихонов вивчав політику щодо ісламу у Криму [21], польський вчений М. Радван висвітлював політику уряду щодо уніатської церкви [23]. Сучасні дослідники продовжують вивчення проблеми, однак досі немає

комплексного дослідження, присвяченого державній політиці Російської імперії щодо релігійних організацій на українських землях наприкінці XVIII – у першій половині XIX ст.

Метою статті є аналіз державної політики щодо релігійних організацій на українських землях під владою Російської імперії наприкінці XVIII – у першій половині XIX ст. та виокремлення її особливостей щодо різних конфесій.

Наприкінці XVIII ст. Російська імперія об'єднала більшу частину українських земель у своєму складі. На відміну від земель колишньої Гетьманщини, Слобожанщини та Південної України, де переважали православні, на Правобережжі домінував католицизм. Однією з численних етнорелігійних груп у регіоні були юдеї. У Криму більшість становили мусульмани.

Загальною тенденцією релігійної політики кінця XVIII – середини XIX ст. у Російській імперії було встановлення контролю над релігійними організаціями з боку держави. Усі релігійні організації умовно ділилися на три групи [1, с. 39]: привілейована Російська православна церква, «терпимі» конфесії та релігії: католики, протестанти-іноземці, мусульмани, та юдеї, «нетерпимі» конфесії: скопці, духобори, молokane, старообрядці та ін. Інколи держава виявляла до конфесій із третьої групи толерантність.

Держава всіляко підтримувала православну церкву, уніфікуючи православну традицію на великоросійський взірець. Ця підтримка простежується на прикладі створення на новоприєднаних територіях православних єпархій: Слов'янської і Херсонської (1775), Катеринославської (1837) (згодом Таврійської). Переяславська єпархія, якій підлягали православні на території Правобережжя, була поділена на Київську, Волинську та Подільську. 1799 р. видано указ про приведення у відповідність меж єпархій з межами губерній [7, с. 207]. У 1797 р. у законі про наслідування престолу імператор був оголошений главою Російської православної церкви [7, с. 206].

Православний універсалізм ілюструється тим фактом, що всі київські митрополити першої половини XIX ст. були не українцями – один молдаванин та троє – росіянами [7, с. 213]. Одним з проявів урядової підтримки РПЦ було навернення іновірців у православ'я. З цією метою організовувалися акції з примусового опрацювання уніатів – у 1793–1795 рр. та у 1839 р. На місця висилалися інструкції для посилення місіонерської роботи серед неправославних. Наприклад, таку інструкцію у 1836 р. отримав волинський православний єпископ Інокентій. Іншими методами навернення були заборони переходу з православ'я в інші конфесії та обов'язок хрестити і виховувати дітей від змішаних шлюбів у православ'ї [7, с. 110]. Із метою подальшої уніфікації православ'я на всій території імперії та на українських землях зокрема 1841 р. ухвалено «Статут духовних консисторій». Крім того, нагородження православних ієрархів урядовими орденами слугувало додатковим стимулом їхньої вірної служби імперії [7, с. 176].

На Правобережжі політика держави була спрямована на те, щоб, зберігаючи контроль над православ'ям, посилити його економічно, у тому числі й за рахунок уніатства. З цією метою низка земель і церковних

будівель уніатів та римо-католиків перейшла до православної церкви, а для здешевлення утримання православного духовенства на селян у 1798 р. накладено обов'язки обробляти землю та виконувати господарські роботи для священників [7, с. 207], що викликало незадоволення селян [7, с. 217]. Загалом ставлення українських селян до православного духовенства впродовж першої половини XIX ст. змінилося з поваги та порозуміння до ворожості та сприйняття як визискувача [7, с. 217]. У свою чергу, секуляризацію церковних та монастирських населених маєтків на Правобережжі, аналогічну секуляризації у Центральній та Лівобережній Україні 1786 р., уряд проводить у 1841–1843 рр. [7, с. 207].

Російська держава із самого початку заходила регулювати церковну політику на новоприєднаних землях шляхом видання окремих юридичних актів та розпоряджень, спрямованих на включення РКЦ у систему суспільних відносин імперії. Мешканцям нових земель імперії була гарантована свобода сповідання їхньої віри. Так, 27 березня 1793 р. генерал-губернатор М. Кречетников оголосив маніфест «Про приєднання Польських Областей до Росії». У цьому документі підтверджувалося право на вільне публічне відправлення своєї віри її новими підданими, а маніфестом від 30 жовтня 1794 р. Катерина II надала католикам право необмеженого публічного віросповідання та законного володіння їхнім майном. Для отримання нового статусу польські магнати і шляхта, католицькі священники та церковнослужителі повинні були присягти на вірність самодержавству і відмовитися від духовної зверхності Ватикану та виконання його розпоряджень. Таким чином імператриця прагнула забезпечити лояльність її нових підданих і продовжила процес підпорядкування католицизму, розпочатий після першого поділу Речі Посполитої.

18 березня 1797 р. був виданий Маніфест про свободу віросповідання в Польщі для римо-католиків, уніатів і православних. Подібно до православної церкви, діяльність якої регулювалася статутами, у 1798 р. з'являється «Регламент для церков і монастирів» католицької церкви [3, с. 77] який порушував її канони, а 1816 р. видано статут для католицької церкви у імперії [21, с. 90]. Для подальшого відриву католицизму від римської курії [2, с. 2] 1801 р. у Петербурзі імператорським указом за аналогією Синоду створюється римо-католицька колегія, яка відає справами католиків імперії, що спричинило конфлікт з Римом.

До 1830–1831 рр. на українських землях Російської імперії, на відміну від православної церкви, уряд не проводив секуляризації церковного землеволодіння та не забирав у католицької церкви кріпаків, які їй належали. При цьому Римо-католицька церква збільшувалася кількісно за рахунок уніатів [5, с. 110], будувалися нові костьоли. Крім Правобережжя, римо-католицькі громади з'явилися на Півдні та Сході України [3, с. 92]. Поява римо-католиків там, де їх раніше не було, стала наслідком віросповідних пільг, які надавалися урядом для різновірних колоністів для пришвидшення господарського освоєння південної України.

З 1820 р. було заборонено діяльність єзуїтів. Скориставшись повстанням 1830–1831 рр., російська

влада здійснила секуляризацію земель Римо-католицької церкви. У цілому російська адміністрація Правобережжя сприймала РКЦ як загрозу для імперії. Про це київський генерал-губернатор Бібіков у 1848 р. зазначав у своїй доповіді імператору Миколі I [9, с. 47]. Однак завдяки економічній ролі католиків в освоєнні регіону держава була змушена сприяти збільшенню кількості костелів на Півдні [3, с. 92], хоча на Правобережжі для послаблення впливу РКЦ чисельність костелів скорочувалася [3, с. 91].

Конфлікт із Римом, який став наслідком політики російського уряду щодо РКЦ, імператор спробував вирішити шляхом укладення конкордату у 1847 р. Ця угода стала компромісом між Римом та Петербургом. За договором до вже існуючих шести римо-католицьких єпархій, у тому числі двох українських – Луцько-Житомирської і Кам'янець-Подільської – долучалася нова – Херсонська [3, с.89], до якої мали відноситися римо-католики півдня України, що створили розгалужену мережу парафій. Однак опір православного духовенства не дозволив Херсону стати центром єпархії.

Після «кавалерійського наскоку» кінця катерининського правління, коли значна кількість уніатів була позбавлена ієрархів, настала лібералізація за правління Павла I та Олександра I. У 1798 р. на новоприєднаних до Російської імперії землях було відновлено шість римо-католицьких та дві уніатські єпархії – у Луцьку та Бересті. Місцем перебування луцького уніатського єпископа став Почаїв. Крім того, уніатській церкві повернули низку монастирів [16, с.152].

Оскільки у відносинах римо-католиків з уніатами панував патерналізм перших до других, що виражалося у мовно-культурній колонізації уніатського духовенства та перетягуванні уніатів-мирян у латинський обряд, цар Олександр I повелів увести до католицької колегії чотирьох членів від уніатів [17, с. 56–57].

Із приходом до влади консервативного Миколи I, владний тиск на уніатську церкву посилювався. За царським указом від 22 квітня 1828 р. відбулася реструктуризація уніатських єпархій: замість Полоцької, Віленської, Берестейської і Луцької створено 2 – Білоруську та Литовську [3]. Землі Правобережжя були включені до складу першої. Указом 1829 року уніатам заборонили переходити в римо-католицизм.

У 1837 р. Католицьку колегію підпорядковано синодові Російської православної церкви. 12 лютого 1839 р. Полоцький собор ліквідував уніатську церкву на Правобережжі та в Білорусі. З огляду на це київський генерал-губернатор доповідав царю про повернення до православ'я 130 тис. підданих Київської, Подільської і Волинської губерній [12, с. 43–45]. Однак цей процес проходив не просто. Під час проведення приєднавчого собору прибув російський 29-й козацький полк для запобігання спротиву у справі приєднання з боку уніатських священників. Слід зауважити що рішення собору проштовхувалися шляхом репресій проти незгодних [4, с. 99–102]. 25 березня (6 квітня н.ст.) 1839 р. Цар Микола I видав указ, про підтвердження акта Полоцького собору, на основі чого Священний синод Російської православної церкви прийняв постанову про приєднання уніатів.

До поділів Польщі 1793 та 1795 рр. старообрядці тікали з Російської імперії до Речі Посполитої та

селилися на Правобережжі, оскільки влада останньої не переслідувала їх, натомість гарантувала й забезпечувала вільне сповідання їхньої віри [20, с. 65]. Після анексії регіону Російською імперією російські монархи аж до воцаріння Миколи I зберігають ліберальне законодавство стосовно старообрядців. 12 березня 1798 р. Павло I видав указ, що дозволяв будівництво старообрядницьких храмів у всіх єпархіях Російської держави. Старообрядці Правобережжя визнаються особисто вільними людьми 1806 р. [20, с. 67], отримавши підтвердження свого статусу, здобутого у Речі Посполитій. Водночас уряд хотів знати чисельність старообрядців. Для цього у 1811 р. всім губернаторам було наказано двічі на рік надавати списки старообрядців у Міністерство поліції. Імператорським указом від 1820 р. старовірам дозволено обиратися на деякі керівні посади купецьких та міщанських товариств, а в 1822 р. – мати власне священство [19, с. 269].

За правління Миколи I старообрядці уже сприймалися як таємні бунтівники, що порушують державний спокій. 1826 р. вийшла низка указів, які зводили нанівець попереднє законодавство стосовно старообрядців. Інформацію про їх кількість цар наказав доставляти у III Відділення канцелярії імператора (жандармерію). Також було знову заборонено будувати культові будівлі, над монастирями старообрядців встановлюється нагляд, заборонено вести власні метричні книги, а перед свідченням у суді на старообрядців було накладено пройти очищувальну присягу [19, с. 272–273]. Для більш ефективної боротьби зі старообрядством у 1838 р. уряд засновує «Таємні дорадчі комітети по справах про розкольників» у губерніях [19, с. 271].

При цьому на Правобережжі за правління Миколи I проводилась ліберальніша політика щодо старообрядців, ніж в інших регіонах імперії. Уряд, турбуючись про зміцнення у регіоні позицій російського населення після польського повстання 1830–1831 рр., ухвалив низку рішень, які сприяли переселенню сюди російського купецтва. У зв'язку з цим старообрядцям – промисловцям та торговцям надавалися пільги. Завдяки цьому кількість старовірів – купців 1–ї гільдії у Києві на середину XIX ст. зросла до 52,5% [19, с. 273].

На півдні Україні старообрядці, як і представники інших конфесій та релігій, користувалися віросповідними пільгами. Завдяки цьому з кінця XVIII ст. вони започаткували там купецький стан. За переписом 1795 р. серед 907 купців сучасного м. Кропивницький 902 були старовірами, а 5 – євреями [19, с. 182]. На старообрядців Слобожанщини, Полтавщини та Чернігівщини пільги не розповсюджувалися, тому, зокрема, у Харківській губернії старообрядство протягом I половини XIX ст. занепадає [19, с. 191].

Низка законодавчих документів кінця XVIII – середини XIX ст. не визначала суттєвих відмінностей між старовірами й «сектантами» – духоборами та молоканами – і застосовувала як до перших, так і до других термін «розкольників» [10, с. 55].

У другій половині XVIII ст. на Слобожанщині виникає і розповсюджується серед місцевого населення південної та східної України релігійний рух духоборців. Поширення духоборства, яке поповнювалося за рахунок православних, призвело до рішучих дій з боку світської

влади. За наказом Катерини II від 27 серпня 1792 р. 37 сімей духоборів було відправлено до Петербурга через неприйняття ними православ'я [10, с. 55]. За Павла I духоборів зі Слобожанщини висилали для «виправлення» на каторжні роботи до фортеці м. Рига. Після того, як частина з них відреклася від своїх переконань і погодилася повернутися у православ'я, їм було дозволено повернутися на Слобожанщину, причому місцевому православному священству наказано здійснювати нагляд за вчорашніми відступниками у виконанні православних обрядів [22, арк. 7].

За Олександра I переселення розпочинається переселення духоборів у Північне Приазов'я, були послаблені гоніння проти більшості «сектантів». У розпорядженні від 25 січня 1802 р. йшлося про переселення сектантів Новоросійської губернії з розміщенням їх компактними ізольованими поселеннями [11, с. 308]. Тут вони заснували села на правому березі р. Молочної та Молочного лиману [15, с. 14]. Це й були так звані Молочні Води, куди переселилися всі духобори з Катеринославської, Харківської, та інших губерній. Також сюди відпустили засланих духоборів. Завдяки цьому кількість духоборів у регіоні постійно збільшувалася. На 1827 р. тут уже було 9 слобід і близько 4 000 жителів [10, с. 372].

На переконання керівництва УПЦ, «сектантство» було істотною загрозою неподільному пануванню Церкви в досліджуваній період. У щорічних звітах обер-прокурора Синоду сектантство зображувалося як явище антиправославного й антиімперського характеру [8, с. 316]. Влада вдавалася до адміністративного тиску, уникаючи відкритого діалогу на віросповідну тематику. Ця боротьба не увінчалася успіхом, оскільки висилка релігійних лідерів сприяла поширенню їх поглядів на нові території.

Однак прагнення економічного піднесення південного краю переважало над місіонерською діяльністю офіційної Церкви. В указі від 9 грудня 1816 р. зазначалося, що офіційна Церква могла втручатися в життя духоборів лише тоді, коли вони активно розповсюджували своє вчення [10, с. 56].

Репресивна державна політика проводилася й по відношенню до молокан, які також проживали на території Північного Приазов'я [10, с. 60]. У 1822–1828 рр. вони заснували такі селища, як Новоспаське (молокани з Тамбовської губернії), Астраханка (з Астраханської губернії) та Нововасилівка [6, с. 14]. Окремою групою стояла секта скопців, до якої влада ставилася жорстоко навіть за часів віротерпимого Олександра I. З ними було наказано поводитися як з «ворогами людства» [11, с. 309]. Прикладом негативного ставлення влади до скопців можна вважати рішення Херсонської палати кримінального суду 1810 р. стосовно формування групою міщан та селян секти. Документ передбачав відправити підсудних, які виявилися скопцями, на військову службу. Решту, враховуючи їхнє каяття й обіцянку повернутися до православної Церкви і на майбутнє в протизаконні секти не вступати, наказувалося звільнити, доручивши через духовну владу нагляду парафіяльних священників [10, с. 56].

У 1830 р. духобори, молокани та деякі інші релігійні течії було віднесено до «найбільш небезпечних ересей» або сект, що спричинило появу нових відповідних указів

[11, с. 309]. Так, 7 лютого 1839 р. імператор підписав указ, за яким всі духобори мали бути переселені за Кавказ. Мова йшла про населення 9 поселень Мелітопольського повіту Таврійської губернії. Загальна кількість духоборів становила 4 490 осіб [10, с. 56].

Із метою швидкої колонізації південної України уряд Росії не тільки здійснював більш ліберальну релігійну політику у цьому регіоні щодо неправославних віросповідань, які переселялися з інших регіонів імперії, а і запрошував із-за кордону неправославних іноземців, надаючи їм свободу сповідання своєї віри. Так, 228 сімей менонітів, які виїхали у 1789 р. з околиць м. Данцига, через своїх депутатів уклали договір з урядом імперії, за яким передбачалася свобода віросповідання для них [2, с. 88].

Після завоювання Кримського ханства з утворенням Таврійського муфтіяту в 1794 р. було здійснене інституційне перепідпорядкування ісламу Кримського ханства Російській імперії. Вперше вибори муфтія в Тавриді татарами були дозволені в 1806 р, а помічника муфтія – в 1820 р. При Миколі I кримські татари двічі, в 1825 і в 1827 рр., клопоталися про закріплення його указом привілеїв, які дарували їм князь Г. А. Потьомкін Таврійський в 1783 р. і князь П. А. Зубов у 1796 р. Визнанням певних релігійних прав мусульман стало і те, що Таврійський муфтії Абдураїм-ефенді за старанність у виконанні своїх обов'язків указом від 8 березня 1829 р. отримав пенсію 2 тисячі руб. на рік. Крім того, 23 грудня 1831 р. видано Статут про Таврійське магометанське духовенство – систематичний звід всіх виданих постанов про магометан у Криму [21, с. 106].

За законом Російської імперії від 1796 р. мусульманське духовенство Криму звільнялося від податків [21, с. 104]. Завдяки цьому намітилася тенденція, що кримські татари прагнули перевести в духовне звання всіх своїх дітей чоловічої статі заради ухилення від податків і відпрацювань. Належність до таврійського духовенства звільняла також і від тілесних покарань [21, с. 104]. Також Ісламське духовенство Криму у першій половині XIX ст. не зазнало секуляризації земель.

Іудейським суспільством у Російській імперії до середини XIX ст. керував кагал. Він діяв під головуванням рабина [21, с. 124]. Кагали збереглися до 1844 р., коли було видано «Положення про підпорядкування євреїв в містах і повітах загальному управлінню зі скасуванням іудейських кагалів» [21, с. 124].

Наступом на права євреїв стало й запровадження у 1796 р. із метою обмеження їх розселення на російських землях смуги осілості. При цьому з кінця XVIII ст. уряд заохочував селитися юдеїв у Південній Україні, дозволяючи їм вільно сповідувати свою віру та зберігати кагальний устрій [21, с. 95]. Юдеї створили тут кагали, зокрема у Херсоні, Одесі, Николаєві [13, с. 863–863] та побудували низку синагог. На межі 1820–1830 рр. відбулося виселення юдеїв з Києва, Николаєва та Севастополя. Це було викликано конфліктами з місцевим населенням на господарському ґрунті [21, с. 172]. Єдиною українською губернією, де юдеям не дозволяли селитися, була Харківська.

Отже, політика Російської імперії на землях України наприкінці XVIII – у першій половині XIX ст. характеризувалася прагненням контролювати усі релігійні

організації. З цієї метою влада імперії створила спеціальні адміністративні органи та ухвалила низку статутних документів, які регламентували діяльність релігійних організацій. У регіональному вимірі політика щодо кожної релігійної організації мала певні відмінності. При цьому упродовж усього досліджуваного періоду привілейоване становище займала Російська православна церква, а представників інших конфесій влада різними способами, як політичними, так і економічними, спонукала до переходу в православ'я.

Предметом подальших наукових розвідок у контексті даного дослідження є регіональний вимір конфесійної приналежності населення України, а також міжконфесійні відносини на українських землях.

Список використаних джерел

1. Авдєєва О. С. Міжконфесійні відносини у північному Приазов'ї (кінець XVIII – початок XX ст.): дис. канд. іст. наук: 07.00.01 / Авдєєва Олена Сергіївна. – Запоріжжя, 2016. – 301 с.
2. Багалей Д. И. Колонизация Новороссийского края и первые шаги его по пути культуры. Исторический этюд / Дмитрий Иванович Багалей. – Киев: Типография Г. Т. Корчак–Новицкого, 1889. – 120 с.
3. Баковецька О. М. Римо-католицька церква в Україні в кінці XVIII–XIX століття: монографія / Ольга Миколаївна Баковецька. – Миколаїв: Іліон, 2015. – 360 с.
4. Буравський О. А. Польська шляхта й римо-католицьке духовенство Правобережної України в польському повстанні 1830–1831 рр. / О. Буравський // Матеріали VI Волинської всеукраїнської історико-краєзнавчої конференції: Збірник наукових праць. – 2013. – С.99–102.
5. Голий Р. В. Конфессиональные конверсии греко-католиков во второй четверти XIX в. (На примере Волынской губернии) / Роман Валентинович Голий // Вестник Ленинградского государственного университета им. А. С. Пушкина. – 2014. – С.107–113.
6. Енциклопедія Українознавства / Національна Академія наук України, Інститут української археографії; Репринтне відтворення видання 1949 р. – К., 1995. – С.369–800.
7. Історія православної церкви в Україні: збірка наукових праць. – Київ: Четверта хвиля, 1997. – 292 с.
8. Історія релігії в Україні: у 10-ти т. / за ред. А. Колодного, В. Клімова. – К.: Український Центр духовної культури, 1999. – 560 с.
9. Кузнець Т. В. Християнська церква в Умані кінця XVIII – початку XX століття: монографія / Т. В. Кузнець, І. І. Кривошея, О. В. Скус. – Умань: ВПЦ «Візаві», 2012. – 148 с.
10. Лиман І. І. Регулювання взаємин адептів офіційної Церкви зі старообрядцями та сектантами на півдні України (остання чверть XVIII – середина XIX ст.) / Ігор Ігорович Лиман // Література та культура Полісся. – 2004. – №27. – С.52–58.
11. Лиман І. Російська православна церква на півдні України останньої чверті XVIII – середини XIX століття / Ігор Лиман. – Запоріжжя: РА «Тандем – У», 2004. – 488 с.
12. Лось В. Е. Історія Греко-уніатської церкви на Правобережній Україні кінця XVIII – першої половини XIX ст.: джерелознавчий аспект: дис... канд. іст. наук: 07.00.06 / Лось Валентина Едуардівна. – К., 2007. – 279 с.
13. Минкина О. Ю. «Сыны Рахили»: Еврейские депутаты в Российской империи. 1772–1825 / Ольга Юрьевна Минкина. – Москва: Новое литературное обозрение, 2014. – 344 с.
14. Нагорна Т. В. Українські духобори в першій чверті XIX ст.: замкнена релігійна община чи помітне явище суспільного життя? / Тамара Віталіївна Нагорна // Література та культура Полісся. – 2004. – №27. – С.58–64.
15. Народи Північного Приазов'я: етнічний склад та особливості побутової культури / Б. М. Кочерга, Л. В. Афанасьєва, В. М. Александров та ін. – К.: Просвіта, 1997. – 175 с.
16. Никольский Н.М. История русской Церкви / Предисл. А. А. Круллова. – Минск, 1990. – 541 с.
17. Павлюк В. В. Уніатська церква в суспільному житті Правобережної України кінця XVIII – першої третини XIX ст. / Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. Сер.: Історичне релігієзнавство. – 2011. – Вип.5. – С.150–157.

18. Стоколос Н. Г. Драма церкви: до історії скасування Греко-Уніатської Церкви в Рос. імперії та викорінення її духовно-культур. надбав / Н. Стоколос, Р. Шеретюк. – Рівне: ПП ДМ, 2011. – 316 с.

19. Таранец С. В. Старообрядчество в Российской империи (конец XVIII – начало XX века) / под редакцией члена-корреспондента НАН Украины Г. В. Боряка. – К., 2012. – Т.1. – 704 с.

20. Таранец С. В. Старообрядчество города Киева и Киевской губернии / Сергей Васильевич Таранец. – Киев, 2004. – 352 с.

21. Тихонов А. К. Католики, мусульмане и иудеи Российской империи в последней четверти XVIII – начале XX в. / Андрей Константинович Тихонов. – Санкт-Петербург: Издательство Санкт-Петербургского университета, 2007. – 353 с.

22. ЦДІАК. – Ф.2012. – Оп.1. – Спр.417.

23. Radwan M. Carat wobec Kościoła greckokatolickiego w zaborze rosyjskim (1795–1839) / M. Radwan. – Roma; Lublin: Polski Inst. Kultury Chrześcijańskiej, 2001. – 483 s.

References

1. Avdieieva O. S. Mizhkonfesiini vidnosyny u pivnichnomu Pryazovi (kinets XVIII – pochatok XIX st.): dys. kand. ist. nauk: 07.00.01 / Avdieieva Olena Serhiivna. – Zaporizhzhia, 2016. – 301 s.

2. Bagaley D. I. Kolonizatsiya Novorossiyskogo kraya i pervyye shagi ego po puti kul'tury. Istoricheskiy etyud / Dmitriy Ivanovich Bagaley. – Kiyev: Tipografiya G. T. Korchak–Novitskogo. 1889. – 120 s.

3. Bakovetska O. M. Rymo–katolytska tserkva v Ukraini v kints XVIII–XIX stolitti: monohrafiya / Olha Mykolaivna Bakovetska. – Mykolaiv: Ilion, 2015. – 360 s.

4. Buravskiy O. A. Polska shliakhta i rymo–katolytske dukhovenstvo Pravoberezhnoi Ukrainy v polskomu povstanni 1830–1831 rr. / O. Buravskiy // Materialy VI Volynskoi vseukrainskoi istoriko–kraieznachoi konferentsii: Zbirnyk naukovykh prats. – 2013. – S.99–102.

5. Goliy R. V. Konfessionalnye konversii greko–katolikov vo vtoroy chetverti XIX v. (Na primere Volynskoy gubernii) / Roman Valentinovich Goliy // Vestnik Leningradskogo gosudarstvennogo universiteta im. A. S. Pushkina. – 2014. – S.107–113.

6. Entsyklopediia Ukrainoznavstva / Natsionalna Akademiia nauk Ukrainy, Instytut ukrainskoi arkhеohrafiі; Reprintne vidtvorenня vydannia 1949 r. – K., 1995. – S.369–800.

7. Istoriia pravoslavnoi tserkvy v Ukraini: zbirka naukovykh prats. – Kyiv: Chetverta khvyliya, 1997. – 292 s.

8. Istoriia religii v Ukraini: u 10–ty t. / za red. A. Kolodnoho, V. Klymova. – K.: Ukrainskyi Tsentр dukhovnoi kul'tury, 1999. – 560 s.

9. Kuznets T. V. Khrystyianska tserkva v Umani kintsia XVIII – pochatku XX stolittia: monohrafiya / T. V. Kuznets, I. I. Kryvosheia, O. V. Skus. – Uman: VPTs «Vizavі», 2012. – 148 s.

10. Lyman I. I. Rehuliuвання vzaemyn adeptiv ofitsiinoi Tserkvy zi staroobriadsiamy ta sektantamy na pıvdni Ukrainy (ostannia chvert XVIII – seredyina XIX st.) / Ihor Ihorovych Lyman // Literatura ta kultura Polissia. – 2004. – №27. – S.52–58.

11. Lyman I. Rosiiska pravoslavna tserkva na pıvdni Ukrainy ostannoї chverti XVIII – seredyina XIX stolittia / Ihor Lyman. – Zaporizhzhia: RA «Tandem – U», 2004. – 488 s.

12. Los V. E. Istoriia Hreko–uniatskoi tserkvy na Pravoberezhnii Ukraini kintsia XVIII – pershoi polovyny XIX st.: dzhereloznavchyi aspekt: dys... kand. ist. nauk: 07.00.06 / Los Valentyna Eduardivna. – K., 2007. – 279 s.

13. Minkina O. Yu. «Syny Rakhili»: Evreyskiye deputaty v Rossiyskoy imperii. 1772–1825 / Olga Yuryevna Minkina. – Moskva: Novoye literaturnoye obozreniye. 2014. – 344 s.

14. Nahorna T. V. Ukrainski dukhobory v pershii chverti XIX st.: zamkna religii na obshchyna chy pomitne yavyshe suspilnoho zhyttia? / Tamara Vitaliivna Nahorna. // Literatura ta kultura Polissia. – 2004. – №27. – S.58–64.

15. Narody Pivnichnoho Pryazovia: etnichnyi sklad ta osoblyvosti pobutovoї kul'tury / B. M. Kocherha, L. V. Afanasieva, V. M. Aleksandrov ta in. – K.: Prosvita, 1997. – 175 s.

16. Nikolskiy N. M. Istoriya russkoy Tserkvi / Predisl. A. A. Kruglova. – Minsk, 1990. – 541 s.

17. Pavliuk V. V. Uniatska tserkva v suspilnomu zhytti Pravoberezhnoi Ukrainy kintsia XVIII – pershoi tretyny XIX st. / Naukovi zapysky [Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia»]. Ser.: Istorychne religiiзнаvstvo. – 2011. – Vyp.5. – S.150–157.

18. Stokolos N. H. Drama tserkvy: do istorii skasuvannia Hreko–Uniatskoi Tserkvy v Ros. imperii ta vykorinnennia yii dukhovno–kul'tur. nadban / N. Stokolos, R. Sheretiuk. – Rivne: PP DM, 2011. – 316 s.

19. Taranets S. V. Staroobryadchestvo v Rossiyskoy imperii (konets XVIII – nachalo XX veka) / pod redaktsiyey chlena–korrespondenta NAN Ukrainy G. V. Boryaka. – K., 2012. – T.1. – 704 s.

20. Taranets S. V. Staroobryadchestvo goroda Kiyeva i Kiyevskoy gubernii / Sergey Vasilyevich Taranets. – Kiyev, 2004. – 352 s.

21. Tikhonov A. K. Katoliki, musulmane i iudei Rossiyskoy imperii v posledney chetverti XVIII – nachale XX v. / Andrey Konstantinovich Tikhonov. – Sankt–Peterburg: Izdatelstvo Sankt–Peterburgskogo universiteta, 2007. – 353 s.

22. TsDI AK. – F.2012. – Op.1. – Spr.417.

23. Radwan M. Carat wobec Kościoła greckokatolickiego w zaborze rosyjskim (1795–1839) / M. Radwan. – Roma; Lublin: Polski Inst. Kultury Chrześcijańskiej, 2001. – 483 s.

Shchetinin O. V., master of the Department of Cultural Studies, Faculty of Philosophy Education and Science, National Pedagogical Dragomanov University (Ukraine, Kyiv), muisamaa@ukr.net

Russian empire state policy on religious organizations in Ukrainian lands in late XVIII – first half of XIX centuries

It is highlighted the state policy on religious organizations in the Ukrainian lands by the Russian Empire in the late eighteenth – the first half of the nineteenth centuries. It is found out the peculiarities of relations between the state and religious organizations by reproduction the sequence of events in the light of the problems. It is compared the policy of the state on different religious organizations in the Ukrainian lands. It was analyzed documents that regulated the functioning of religious organizations in the Russian Ukraine in the late eighteenth – in the middle of the nineteenth centuries. It is proved that the imperial government granted privileged status of the Russian Orthodox Church. The state tried to control religious organizations through the regulation of their activities and by establishing administrative bodies to manage them. Those religious organizations that avoided the government control were under pressure and were persecuted, and it also was called sects. Russian government policy in relation to the same religious organization in different regions was varying.

Keywords: government policy, religious organizations, multi–religious country, the unification of the Orthodox Church, secularization.

* * *

УДК 1:37

Юшкевич Ю. С.,
кандидат філософських наук, старший викладач
кафедри філософії, історії та політології,
Одеський національний економічний університет
(Україна, Одеса), gjs@list.ru

ТРАНСФОРМАЦІЯ АКСІОСФЕРИ УКРАЇНСЬКОЇ ОСВІТИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Метою дослідження є визначення шляху подальшого розвитку сучасної української системи освіти, що знаходиться в процесі трансформаційних змін, детермінованих євроінтеграційними процесами, та виявлення найбільш актуальних для неї цінностей. До методів, що застосовувалися слід віднести перш за все гіпотетико–дедуктивний, компаративістський, структурно–функціональний, герменевтичний. У результаті даного дослідження було зроблено висновок, що євроінтеграційні процеси, якими характеризується розвиток сучасного українського соціуму, обумовлюють необхідність демократизації суспільного, політичного та культурного життя нашої держави. Побудова освіти на демократичних засадах не тільки надає Україні можливість гармонійної інтеграції у європейський освітній простір, а й стає насильною потребою на шляху загальної демократизації суспільства. Покликанням сучасної системи освіти стає формування в особистості відчуття власної відповідальності перед собою і суспільством, а конститутивним принципом, згідно якого має відбуватися взаємодія всіх складових цієї системи, зокрема учасників освітнього процесу, повинна бути довіра.

Ключові слова: відповідальність, демократизація, довіра, євроінтеграція, свобода, система освіти.

Інтеграція України в європейський соціокультурний простір характеризується початком процесу демократизації політичної системи нашої країни. Необхідність становлення та розвитку демократичного суспільства в нашій державі, що можна вважати недосяжним без справжнього відродження ціннісної матриці, яка виступає духовним орієнтиром на шляху виходу нашого